

Eindtermendocument 12

Vak: Aardrijkskunde

Leerweg: mavo

Ter goedkeuring aangeboden aan
de Minister van Onderwijs, Infrastructuur en Sociale Zaken, september 2007

Directie Onderwijs, Aruba

- Afdeling Curriculumontwikkeling
- Examenbureau
- Projectbureau SHA

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	p. 2
2.	Visie en domeinen	p. 4
	2.1. Visie op het vak	p. 4
	2.2. Overzicht van de domeinen	p. 5
3.	Vaardigheden	p. 6
4.	Overzicht van alle eindtermendocumenten mavo	p. 8
5.	De eindtermen mavo aardrijkskunde	p. 9

1. Inleiding

In het kader van de vernieuwing van het avo zijn voor alle vakken op de Arubaanse mavo, havo en vwo eindtermendocumenten gemaakt.

Voor de vakken waarvan Nederlandse examens worden afgenomen, zijn de eindtermen integraal overgenomen uit de examenprogramma's uit Nederland, zoals vastgesteld in maart 2007. Bij de andere vakken zijn de Nederlandse examenprogramma's als uitgangspunt gebruikt.

mavo	havo	vwo
1. Engels	1. Engels	1. Engels
2. Nederlands	2. Nederlands	2. Nederlands
3. Papiamento	3. Papiamento	3. Papiamento
4. Spaans	4. Spaans	4. Spaans
5. Lichamelijke Opvoeding	5. Lichamelijke Opvoeding	5. Lichamelijke Opvoeding
6. CKV	6. CKV	6. CKV
7. Wiskunde	7. Wiskunde	7. Wiskunde
	7a. Wiskunde A	7a. Wiskunde A
	7b. Wiskunde B	7b. Wiskunde B
		7c. Wiskunde C
	7d. Wiskunde D	7d. Wiskunde D
8. Biologie	8. Biologie	8. Biologie
9. NaSk 1	9. Natuurkunde	9. Natuurkunde
10. NaSk 2	10. Scheikunde	10. Scheikunde
11. Geschiedenis	11. Geschiedenis	11. Geschiedenis
12. Aardrijkskunde	12. Aardrijkskunde	12. Aardrijkskunde
13. Economie/M&O	13. Economie	13. Economie
	14. M&O	14. M&O
	15. I&S/Maatschappijleer	15. I&S/Maatschappijleer

De vakken waarbij de examens uit Nederland worden afgenomen

Ter verduidelijking worden in de Arubaanse eindtermendocumenten ook leerinhouden per eindterm vermeld. Deze leerinhouden zijn afgeleid uit de syllabi van de betreffende vakken uit Nederland en uit andere literatuur (zie de genoemde bronnen aan het einde van deze inleiding). In de leerinhouden is er ruimte om de stof te Arubaniseren.

Waar het vak aangeboden wordt:

	Mens en Maatschappij- wetenschappen	Natuurwetenschappen	Humaniora
Gemeenschappelijk deel	-	-	-
Profieldeel verplicht	aardrijkskunde	-	-
Profieldeel keuze	-	-	aardrijkskunde
Keuzedeel	-	-	-

In dit eindtermendocument wordt in hoofdstuk 2 een uiteenzetting gegeven van de visie die gehanteerd wordt ten aanzien van het vak aardrijkskunde. Vervolgens treft u een overzicht aan van de domeinen en subdomeinen die in het vak aardrijkskunde aan bod komen.

In hoofdstuk 3 treft u een overzicht aan van de algemene vakoverstijgende vaardigheden die in het avo van belang zijn. De vaardigheden die van toepassing zijn op het vak aardrijkskunde zijn vetgedrukt.

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van alle eindtermendocumenten die voor deze leerweg gemaakt zijn. Op elke school is er in ieder geval 1 map waarin al deze documenten bijeen gebracht zijn.

In hoofdstuk 5 treft u alle eindtermen aan die de leerling aan het einde van het mavo moet beheersen. Er is afstemming tussen de eindtermen mavo, havo en vwo om een doorlopende leerlijn te garanderen.

Tot slot is een woord van dank verschuldigd aan alle personen die hun medewerking verleend hebben aan de totstandkoming van dit eindtermendocument. In het bijzonder de vakconsulenten Sergio Tromp en Evelien Wierds, alsmede Wilma de Meij, Sami Siem en Joost Timmermans.

Gebruikte bronnen:

- Na Caminda Pa Restructuracion Di Nos Enseñansa Secundario General. SHA, Aruba 1998
- Nota Ciclo Avansa, *Beleidsvoorstellen voor de bovenbouw van het algemeen voortgezet onderwijs*. Directie Onderwijs Projectbureau SHA, Aruba, februari 2005
- Examenprogramma VMBO TL (maart 2006)
- Syllabus voor het Centraal Examen voor VMBO TL (april 2006)
- Examenprogramma havo/vwo (maart 2007)
- Syllabus voor het Centraal Examen voor havo/vwo (april 2006)
- Concept Eindtermendocumenten van aanverwante vakken
- Vakleerplannen en methoden Ciclo Basico (2000 – 2006).

2. Visie en domeinen

2.1. Visie op het vak

Algemeen

De eindtermen vloeien voort uit de hoofddoelstellingen van het totale algemeen voortgezet onderwijs:

- het bieden van een brede persoonlijke en maatschappelijke vorming aan elke leerling
- het centraal stellen van een actieve, zo zelfstandig mogelijk lerende leerling
- het recht doen aan en benutten van de verschillen tussen leerlingen
- garantie bieden voor een aansluiting op het vervolgonderwijs.

Voor de Arubaanse leerlingen is het belangrijk de eigen omgeving te leren kennen en begrijpen. Alledaagse verschijnselen die te maken hebben met bevolking, inrichting, het toerisme, het voorkomen van orkanen moeten door de leerling begrepen worden.

Verschijnselen in de eigen omgeving en het Caribisch gebied kunnen worden vergeleken met gebieden buiten het Caribisch gebied, zoals bijvoorbeeld de Verenigde Staten en gebieden in Zuid-Amerika.

Tevens willen we bereiken dat Arubaanse leerlingen een aantal globale verschijnselen, zoals internationale migratiestromen, het opraken van hulpbronnen en internationalisering van de economie kunnen beschrijven en verklaren. Dit zijn verschijnselen die voor de leerlingen niet altijd in het dagelijks leven tastbaar zijn maar wel degelijk de Arubaanse samenleving beïnvloeden. Door vanuit de eigen omgeving de interesse op te wekken voor aardrijkskundige verschijnselen gaan we ervan uit dat we ook de interesse kunnen opwekken voor verschijnselen op het mondiale niveau. Het achterliggende idee is dat de leerlingen op deze wijze een vollediger wereldbeeld krijgen en belangrijke gebeurtenissen en verschijnselen ook in hun eigen omgeving kunnen plaatsen. Daarbij leren de leerlingen een stuk topografie. Hoewel elke plaats op de wereld met een handomdraai te vinden is, achten wij het noodzakelijk om een basis van Aruba, de regio en herkomstgebieden van de toeristen aan te brengen.

Uitgangspunten van de vernieuwing

1. Als belangrijk uitgangspunt wordt gehanteerd dat er zowel arubanisering als globalisering plaats vindt binnen de vakken. Er zijn binnen aardrijkskunde binnen elk domein eindtermen over Aruba en het Caribisch gebied opgenomen. Deze eindtermen gaan over een aantal geografische thema's als bevolking, klimaat, landschap en bestaansmiddelen en toerisme. Ook zijn het thema's die zich goed lenen om de leerlingen een aantal aardrijkskundige benaderingswijzen en kernconcepten aan te leren. Deze benaderingswijzen en kernconcepten hebben zij nodig om de mondiale thema's te kunnen bestuderen. De mondiale eindtermen beslaan drie verschillende geografische onderwerpen. De leerlingen maken kennis met een aantal verschijnselen en processen dat hen in staat stelt de wereld om zich heen beter te begrijpen en een vollediger wereldbeeld geeft.

2. Een tweede uitgangspunt is dat de Ciclo Avansa in een doorlopende leerlijn moet staan met de Ciclo Basico. De leerinhouden van jaar 3 zijn enerzijds een verbreding van het ASW-programma en anderzijds een verdieping. Een aantal van de specifieke vaardigheden die bij ASW zijn aangeleerd komen terug in de eindtermen (zie domein A) en worden dan vanuit een geografische invalshoek bekeken. De kaartvaardigheden en enkele werkwijzen zijn nieuw voor de leerling. In jaar 3 zal extra aandacht moeten zijn voor het trainen van deze vaardigheden.

3. Een derde uitgangspunt is dat de eindtermen moeten aansluiten bij vervolgonderwijs. Voor het vak aardrijkskunde betekent dit het Educacion Profesional Intermedio (EPI) of havo 4. Voor het EPI geldt dat aardrijkskunde belangrijk is voor de sector toerisme. Leerlingen moeten inzicht hebben in vormen en karakteristieken van het Arubaanse en Caribische toerisme. Daarnaast is het van belang dat zij enige topografische en feitelijke kennis hebben van Aruba, de regio en herkomstgebieden van de toeristen. Voor havo 4 geldt dat er een doorlopende leerlijn is als het gaat om Domein A: Vaardigheden. Naast deze doorlopende leerlijn waarborgt de brede opzet van het eindtermendocument dat deze goed aansluit bij de programmering van het derde jaar havo/vwo. Ook binnen dit vak wordt aandacht besteed aan de loopbaanoriëntatie van de leerlingen. Dit komt terug in de vaardighedenmatrix en in de eindtermen.

2.2. Overzicht van de domeinen

Het eindtermendocument bestaat uit de volgende domeinen.

Nr. domein	Domein
A	Oriëntatie op leren en werken
B	Basisvaardigheden
C	Leervaardigheden in het vak aardrijkskunde
D	Migratie en de multiculturele samenleving
E	Fysische geografie
F	Omgaan met natuurlijke hulpbronnen
G	Internationalisering van de economie
H	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie
I	Vaardigheden in samenhang

3. Vaardigheden

Hier volgt een overzicht van algemene, vakoverstijgende vaardigheden die van belang worden geacht binnen het avo. De vaardigheden zijn ondergebracht in zes categorieën en de algemene vaardigheden die bij het vak aardrijkskunde worden behandeld en getoetst zijn vet gedrukt.

1 Werken aan vakoverstijgende thema's

De leerling leert, in het kader van een brede en evenwichtige oriëntatie op mens en samenleving, enig zicht te krijgen op relaties met de persoonlijke en maatschappelijke omgeving.

Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 1.1 het kennen van en omgaan met eigen en andermans normen en waarden**
- 1.2 het onderkennen van en omgaan met de verschillen tussen de seksen
- 1.3 de relatie tussen de mens en de natuur en het concept van duurzame ontwikkeling**
- 1.4 het functioneren als democratisch burger in een multiculturele samenleving, ook in internationaal verband**
- 1.5 het op een voor henzelf en anderen veilige manier functioneren in de beroepspraktijk en in eigen omgeving
- 1.6 de maatschappelijke betekenis van technologische ontwikkeling, waaronder met name moderne informatie- en communicatietechnologie**
- 1.7 de maatschappelijke betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid**
- 1.8 de verworvenheden en mogelijkheden van kunst en cultuur, waaronder ook de media.

2 Leren uitvoeren

De leerling leert in zoveel mogelijk herkenbare situaties, mede met gebruikmaking van ICT, een aantal schoolse vaardigheden verder te ontwikkelen. Het gaat daarbij om:

- 2.1 Nederlandse en Engelse teksten lezen en beluisteren
- 2.2 schriftelijke en mondelinge teksten produceren in correct Nederlands
- 2.3 informatie in verschillende gegevensbestanden opzoeken, selecteren, verzamelen en ordenen**
- 2.4 de rekenvaardigheden hoofdrekenen, rekenregels gebruiken, meten en schatten toepassen**
- 2.5 voldoen aan eisen van milieu, hygiëne, gezondheid en ergonomie
- 2.6 doelmatig en veilig omgaan met materialen, gereedschappen en apparatuur
- 2.7 computervaardigheden.**

3 Leren leren

De leerling leert, mede met gebruikmaking van ICT, zoveel mogelijk eigen kennis en vaardigheden op te bouwen. Daartoe leert hij onder andere een aantal strategieën die het leer- en werkproces kunnen verbeteren.

Het gaat daarbij om:

- 3.1 informatie beoordelen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid, informatie verwerken en benutten**

- 3.2 strategieën gebruiken voor het aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden zoals memoriseren, aantekeningen maken, schematiseren, verbanden leggen met aanwezige kennis
- 3.3 strategieën gebruiken voor het begrijpen van mondelinge en schriftelijke informatie
- 3.4 op een doordachte wijze keuzeproblemen oplossen
- 3.5 een eenvoudig bedrijfsmatig, natuurwetenschappelijk of maatschappelijk vraagstuk planmatig onderzoeken**
- 3.6 persoonlijke ervaringen en opdrachten van anderen verwerken in woord, klank, beeld en beweging
- 3.7 op basis van argumenten tot een eigen standpunt komen.**

4 Leren communiceren

De leerling leert, mede via een proces van interactief leren, een aantal sociale en communicatieve vaardigheden verder te ontwikkelen.

Het gaat daarbij om:

- 4.1 elementaire sociale conventies in acht nemen
- 4.2 overleggen en samenwerken in teamverband**
- 4.3 passende gesprekstechnieken hanteren
- 4.4 verschillen in meningen en opvattingen benoemen en hanteren**
- 4.5 culturele en seksegebonden verschillen tussen mensen benoemen en hanteren
- 4.6 omgaan met formele en informele afspraken, regels en procedures
- 4.7 zichzelf en eigen werk presenteren.**

5 Leren reflecteren op het leer- en werkproces

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op en sturing te geven aan het eigen leer- en werkproces.

Het gaat daarbij om:

- 5.1 een leer- en/of werkplanning maken**
- 5.2 het leer- en/of werkproces bewaken**
- 5.3 een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken.**

6 Leren reflecteren op de toekomst

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op de eigen toekomstmogelijkheden en interesses. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 6.1 het inventariseren van de eigen mogelijkheden en interesses
- 6.2 het onderzoeken van de mogelijkheden voor verdere studie
- 6.3 het zicht krijgen op beroepen, de beroepspraktijk en actuele ontwikkelingen daarbinnen
- 6.4 de rol en het belang van op school geleerde kennis, inzicht en vaardigheden voor het maatschappelijk leven, dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk
- 6.5 de kenmerken van de arbeidsmarkt op dit moment en in de nabije toekomst
- 6.6 de organisatie van branches en bedrijven
- 6.7 het beoordelen van de eigen mogelijkheden en interesses in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren
- 6.8 het kunnen maken van een verantwoorde keuze voor een vervolopleiding.

4. Overzicht van alle eindtermendocumenten mavo

mavo
1. Engels
2. Nederlands
3. Papiamentu
4. Spaans
5. Lichamelijke Opvoeding
6. CKV
7. Wiskunde
8. Biologie
9. Nask 1
10. Nask 2
11. Geschiedenis
12. Aardrijkskunde
13. Economie/M&O

5. De eindtermen mavo aardrijkskunde

De eindtermen treft u hierna aan. De eindtermen zijn per domein en subdomein uitgewerkt. Per eindterm zijn er leerinhouden geformuleerd.

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	A Oriëntatie op leren en werken	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
A Oriëntatie op leren en werken	A1 De leerling kan zich bewust worden van de eigen achtergrond, interesses, motivatie, sterke en zwakke punten door terug te kijken op eigen ervaringen en deze schriftelijk, mondeling en/of beeldend weer te geven.	
	A2 De leerling kan de eigen mogelijkheden en interesses in aardrijkskunde verwoorden in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren.	<i>Opmerking:</i> in samenwerking met het vak LOBO
	A3 De leerling kan de rol en het belang aangeven van aardrijkskundige kennis en vaardigheden in discussie over maatschappelijke vraagstukken.	
	A4 De leerling kan de rol en het belang aangeven van aardrijkskundige kennis en vaardigheden in verschillende arbeidsgebieden en werksoorten.	
	A5 De leerling kan de eigen interesse en affiniteit verwoorden met bepaalde arbeidsgebieden, werksoorten, functies en opleidingen.	
	A6 De leerling kan onderzoeksvaardigheden, keuzevaardigheden, reflectievaardigheden en sociaalcommunicatieve vaardigheden inzetten ten behoeve van het eigen keuzeprocés.	

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	A Oriëntatie op leren en werken	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
A Oriëntatie op leren en werken (vervolg)	A7 De leerling kan eigen waarden en normen verwoorden ten aanzien van betaalde en onbetaalde arbeid en zorgtaken.	
	A8 De leerling kan de betekenis verwoorden van een mogelijke arbeidsrol voor zichzelf en anderen.	

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	B Basisvaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
B Basisvaardigheden	B1 De leerling kan zelfstandig werken en leren.	<ul style="list-style-type: none"> • een aanpak kiezen voor het uitvoeren van een opdracht • een planning maken • het eigen werk organiseren en op methodische wijze uitvoeren • de voortgang van het eigen werk bewaken • een eenvoudige proces- en productevaluatie maken
	B2 De leerling kan werken met informatie- en communicatietechnologie.	<ul style="list-style-type: none"> • teksten maken en bewerken • gegevens opslaan • berekeningen uitvoeren • zoeksystemen gebruiken • communiceren via e-mail
	B3 De leerling kan verantwoord omgaan met apparatuur en instrumenten.	<ul style="list-style-type: none"> • gereedschapapparatuur en instrumenten goed gebruiken <ul style="list-style-type: none"> ○ gereed maken/aansluiten ○ bedienen ○ opruimen • veiligheid in acht nemen • belasting van het milieu in acht nemen • ergonomie in acht nemen

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	B Basisvaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
B Basisvaardigheden (vervolg)	B4 De leerling kan de Nederlandse taal functioneel gebruiken.	<ul style="list-style-type: none"> • teksten begrijpend lezen en beluisteren • eenvoudige schriftelijke teksten produceren in correct Nederlands • in gesprekken passende verbale en non-verbale middelen kiezen • zich in uiteenlopende taalsituaties gepast presenteren.
	B5 De leerling kan elementaire rekenvaardigheden toepassen.	<ul style="list-style-type: none"> • standaardberekeningen correct en efficiënt uitvoeren • de zakrekenmachine doelmatig gebruiken
	B6 De leerling kan vaardig omgaan met verbale en cijfermatige informatie.	<ul style="list-style-type: none"> • bronnen gebruiken <ul style="list-style-type: none"> ○ vraaggesprekken ○ boeken en ander schriftelijk materiaal ○ audiovisuele bronnen ○ geautomatiseerde gegevensbestanden • informatie op waarde schatten, kiezen en ordenen • informatie bewerken <ul style="list-style-type: none"> ○ samenvatten ○ tabel opstellen ○ grafiek tekenen

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	B Basisvaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
B Basisvaardigheden (vervolg)	B7 De leerling kan in het leer- en werkproces adequaat omgaan met zichzelf en anderen.	<ul style="list-style-type: none"> • sociale conventies in acht nemen • overleggen en onderhandelen met anderen • taken verdelen • zich aan afspraken houden • rekening houden met anderen • kritiek geven en incasseren • een eigen standpunt innemen en verdedigen • samen met anderen werk uitvoeren en presenteren

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Leervaardigheden in het vak aardrijkskunde	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C1 Aardrijkskundige vragen	C1.1 De leerling kan verschillende typen aardrijkskundige vragen herkennen en kunnen onderscheiden.	<ul style="list-style-type: none"> • beschrijving • verklaring • waardering • voorspelling
C2 Aardrijkskunde werkwijze	C2.1 De leerling kan de principes en procedures die kenmerkend zijn voor de werkwijzen van het vak aardrijkskunde, zo zelfstandig mogelijk hanteren bij de bestudering van gebieden, aardrijkskundige verschijnselen en vraagstukken.	<ul style="list-style-type: none"> • veranderen van schaalniveau door in – en uitzoomen • verschijnselen in verschillende gebieden met elkaar vergelijken • gebieden met elkaar vergelijken op basis van verschijnselen • gebieden en verschijnselen indelen in respectievelijk deelgebieden en deelverschijnselen • aantonen dat gebieden en verschijnselen deel uitmaken van een groter geheel • samenhangen tussen gebieden en tussen verschijnselen aangeven • onderscheid maken in de dimensies sociaal-politiek, cultureel, economisch en ecologisch/fysisch-biologisch

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Leervaardigheden in het vak aardrijkskunde	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C3 Aardrijkskundige informatie verwerven, verwerken en presenteren	C3.1 De leerling kan bij gegeven of zelf geformuleerde aardrijkskundige vragen, informatie verwerven.	<ul style="list-style-type: none"> • bepalen welk soort informatie nodig is • geschikte informatiebronnen inventariseren • informatiebronnen selecteren en daaruit relevante informatie selecteren • veldwerk verrichten, observeren, enquêteren, interviewen en data registreren • raadplegen van algemene en vakliteratuur, teksten, kaarten, tabellen, grafieken en diagrammen • informatie- en communicatietechnologie waaronder simulaties, geautomatiseerde gegevensbestanden en telematica raadplegen en hanteren
	C3.2 De leerling kan zelf verzamelde of aardrijkskundige informatie verwerken.	<ul style="list-style-type: none"> • gegevens ordenen, vergelijken en zo nodig bewerken • aangereikte informatie beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit • gegevens analyseren en een beredeneerde conclusie schrijven • gegevens analyseren en een beargumenteerd standpunt formuleren

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Leervaardigheden in het vak aardrijkskunde	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C3 Aardrijkskundige informatie verwerven, verwerken en presenteren (vervolg)	C3.3 De leerling kan resultaten van een leeractiviteit overdragen aan anderen.	<ul style="list-style-type: none"> • een verslag van beperkte omvang schrijven als basis voor een schriftelijke, mondelinge of audiovisuele presentatie • een geëigend medium kiezen en gebruiken, rekening houdend met doel, doelgroep en randvoorwaarden als beschikbare tijd en middelen
C4 Luchtfoto's, satellietbeelden en kaarten	C4.1 De leerling kan gebruik maken van kaart, atlas, luchtfoto's en satellietbeelden, in gedrukte en digitale vorm, bij de bestudering van gebieden, aardrijkskundige verschijnselen, vraagstukken en processen.	<ul style="list-style-type: none"> • gebruik maken van (geautomatiseerde) zoeksystemen • verschillende soorten kaarten herkennen en gebruiken, onder andere topografische kaarten, overzichtskaarten en thematische kaarten • luchtfoto's en satellietbeelden herkennen en met kaarten vergelijken • de vaardigheden kaartlezen, kaartanalyse en kaartinterpretatie toepassen • plaatsen, aardrijkskundige verschijnselen en gebieden lokaliseren met behulp van functionele topografie • met behulp van verzamelde of aangereikte gegevens eenvoudige kaarten maken • gebruik maken van de atlas

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Leervaardigheden in het vak aardrijkskunde	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C5 Informatie- & communicatietechnologie	C5.1 De leerling kan gebruik maken van informatie- en communicatietechnologie bij de bestudering van gebieden, aardrijkskundige verschijnselen en processen.	<ul style="list-style-type: none"> • geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheken, mediatheken en telecommunicatieprogramma's gebruiken • eenvoudige geautomatiseerde gegevensbestanden raadplegen • gegevens bewerken met behulp van eenvoudige tekstverwerking, reken en grafische programma's • eenvoudige simulatieprogramma's gebruiken
C6 Aardrijkskundig onderzoek	C6.1 De leerling kan enkele eenvoudige onderzoeken van beperkte omvang uitvoeren	<ul style="list-style-type: none"> • over thematieken die aansluiten bij de domeinen B, C, D en E.

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	D Migratie en de multiculturele samenleving	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
D1 Demografie van Aruba en het Caribisch Gebied	D1.1 De leerling kan aangeven wat de typerende demografische kenmerken zijn.	<ul style="list-style-type: none"> • bevolkingsdichtheid • spreiding • aantallen • samenstelling/opbouw
	D1.2 De leerling kan migratievormen –en bewegingen noemen en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • immigratie • emigratie • remigratie • gezinshereniging • interne/externe migratie • push -en pullfactoren • vluchtelingen
	D1.3 De leerling kan bevolkingsgegevens lezen, uitleggen en uitrekenen.	<ul style="list-style-type: none"> • vertrekcijfer • vestigingscijfer • positief/negatief migratiesaldo • vertrek/vestigingsoverschot • overbevolking • natuurlijke bevolkingsgroei • sociaal/economische bevolkingsgroei

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	D Migratie en de multiculturele samenleving	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
D1 Demografie van Aruba en het Caribisch Gebied (vervolg)	D1.4 De leerling kan leeftijdsgrafieken lezen, uitleggen en analyseren.	<ul style="list-style-type: none"> • ontgroening • vergrijzing • productieve groep • verschillen in grafiekvormen
	D1.5 De leerling kan typerende demografische kenmerken van Aruba en het Caribisch gebied in relatie brengen met maatschappelijke ontwikkelingen.	

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	D Migratie en de multiculturele samenleving	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
D2 Maatschappelijke en ruimtelijke segregatie in grote steden	D2.1. De leerling kan verschillende groepen migranten en hun herkomstgebieden benoemen en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • emigrant en immigrant • legaal en illegaal • kolonies • Europa, Afrika, Latijns-Amerika, Azië, Caribische gebied
	D2.2 De leerling kan de ruimtelijke geleding van grote steden in wijken beschrijven op basis van sociaaleconomische status.	<ul style="list-style-type: none"> • Verenigde Staten • suburbs
	D2.3 De leerling kan het verband tussen de ruimtelijke spreiding van migranten- en andere bevolkingsgroepen enerzijds en de sociaaleconomische status van wijken in grote steden anderzijds beschrijven en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • kenmerken maatschappelijke segregatie • kenmerken ruimtelijke segregatie (push en pull factoren betrekken) • relatie tussen de ruimtelijke indeling van een stad en de ruimtelijke spreiding van de migranten
	D2.4 De leerling kan ten aanzien van de ruimtelijke spreiding van migranten en andere bevolkingsgroepen in grote steden een beargumenteerd standpunt verwoorden.	<ul style="list-style-type: none"> • standpunt verwoorden met geografische argumenten uit B2.1 tot en met B2.4

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	D Migratie en de multiculturele samenleving	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
D3 Toegankelijkheid van woningmarkt in grote steden	D3.3 De leerling kan de verschillen in beschikbaarheid en toegankelijkheid van de woningmarkt voor migranten- en andere bevolkingsgroepen en de effecten hiervan op de maatschappelijke en ruimtelijke segregatie in grote steden onderling vergelijken.	<ul style="list-style-type: none"> • overeenkomsten en verschillen tussen grote steden in het ene land/gebied en grote steden in een ander land/gebied beschrijven voor wat betreft maatschappelijke en ruimtelijke segregatie • factoren die een verklaring geven voor de verschillen tussen grote steden in het ene land/gebied en grote steden in een ander land/gebied, met betrekking tot maatschappelijke en ruimtelijke segregatie, noemen

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	E Fysische geografie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
E1 Ontstaan van het Caribisch gebied	E1.1 De leerling kan landschappelijke diversiteit verklaren van het Caribisch gebied vanuit endogene – en exogene krachten.	<ul style="list-style-type: none"> • endogene krachten: invloed van vulkanisme, plooïing, opheffing • exogene krachten: invloed van verwerking en erosie
E2 Ontstaan van het Arubaanse landschap	E2.1 De leerling kan onderscheid maken tussen de volgende Arubaanse landschappen: Aruba Lava Formatie Batholietlandschap Terrassenlandschap Strandlandschap.	<ul style="list-style-type: none"> • ALF: <ul style="list-style-type: none"> o endogene krachten (vulkanisme, plooïing en opheffing) o exogene krachten (verwerking en erosie) • batholietlandschap: <ul style="list-style-type: none"> o endogene krachten (vulkanisme, plooïing en opheffing) o exogene krachten (sferoïdale verwerking) • terrassenlandschap: <ul style="list-style-type: none"> o opheffing o chemische verwerking en erosie o ijstijden (zeespiegeldaling en stijging) • strandlandschap: <ul style="list-style-type: none"> o exogene krachten (erosie door zee en wind)

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	E Fysische geografie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
E2 Ontstaan van het Arubaanse landschap (vervolg)	E2.3 De leerling kan herkennen wat de typerende fysisch-geografische kenmerken van een gegeven landschap zijn.	<ul style="list-style-type: none"> • endogene krachten (verschil in gesteenten) • exogene krachten (invloed van vertering en erosie) • geologische opbouw • landschapsvormen
	E2.4. De leerling kan vulkaanuitbarstingen, aardbevingen en tsunamis verklaren en beschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> • vulkaanuitbarsting • aardbeving • tsunami
E3 Klimaatsystemen	E3.1 De leerling kan de hoofdingeling van het klimaatsysteem van Köppen benoemen.	<ul style="list-style-type: none"> • klimaten: <ul style="list-style-type: none"> ○ warmte klimaat ○ droogteklimaat ○ maritiem tropisch ○ continentaal klimaat ○ koude klimaat
	E3.2 De leerling kan de verschillende klimaatsfactoren benoemen en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • hoogteligging • breedteligging • ligging aan zee • wind • zeestromen

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	E Fysische geografie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
E3 Klimaatssystemen (vervolg)	E3.3 De leerling kan klimaatsgrafieken lezen, interpreteren en maken.	<ul style="list-style-type: none"> • temperatuur • neerslag
	E3.4 De leerling kan het voorkomen van tropische stormen en orkanen in het Caribisch gebied verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • bij verklaren van stormen en orkanen de relatie tussen de verschillende klimaatsfactoren toepassen • relatie met mondiale effecten op het klimaat benoemen zoals broeikaseffect.

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	F Omgaan met natuurlijke hulpbronnen	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
F1 Gebruik van zoetwater	F1.1 De leerling kan de mogelijkheden van het gebruik van zoet water op aarde in relatie tot de draagkracht van de aarde beschrijven, verklaren en beoordelen.	<ul style="list-style-type: none"> • de werking van de kringloop van het water beschrijven • de aard en de omvang van verschillende soorten bronnen van zoet water inventariseren • verschillende functies en doelen waarvoor zoet water gebruikt wordt noemen • het toenemend gebruik van zoet water verklaren en uitleggen hoe dit zich verhoudt tot de beschikbare en bruikbare voorraden • de effecten van het toenemend gebruik van zoet water in huishoudens, industrie en landbouw op de kwantiteit en kwaliteit van zoet water beschrijven en beoordelen • betekenis WEB in Arubaanse samenleving
F2 Maatregelen ter bevordering van duurzaam gebruik van zoetwater	F2.1 De leerling kan groot- en kleinschalige maatregelen gericht op duurzaam gebruik van water beschrijven, verklaren en beoordelen.	<ul style="list-style-type: none"> • de effecten van kleinschalige maatregelen op lokale schaal, gericht op besparing en duurzaam gebruik van zoet water beschrijven en beoordelen • de effecten van grootschalige maatregelen op mondiale schaal, gericht op de aanpak van problemen met water beschrijven en beoordelen

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	F Omgaan met natuurlijke hulpbronnen	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
F3 Energiegebruik	F3.1 De leerling kan de mogelijkheden van het energiegebruik op aarde in relatie tot de draagkracht van de aarde beschrijven en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • aard en omvang van verschillende soorten energiebronnen, in het bijzonder fossiele brandstoffen, inventariseren en lokaliseren • het gebruik van verschillende energiebronnen in Aruba inventariseren en de Arubaanse situatie vergelijken met het wereldgemiddelde en met rijke en arme landen • het toenemend gebruik van fossiele brandstoffen in relatie tot de beschikbare en bruikbare voorraden beschrijven en verklaren
		<ul style="list-style-type: none"> • milieuproblemen als gevolg van het gebruik van fossiele brandstoffen beschrijven met name verzuring en broeikaseffect • maatregelen tegen milieuverontreiniging door het gebruik van fossiele brandstoffen noemen en beoordelen • maatregelen gericht op energiebesparing en het gebruik van duurzame energiebronnen noemen en beoordelen
F4 Maatregelen ter bevordering van duurzaam energiegebruik	F4.1 De leerling kan de maatregelen gericht op duurzaam en milieuvriendelijk energiegebruik beoordelen.	

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	G Internationalisering van de economie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
G1 Economische productie	G1.1 De leerling heeft kennis van en toont inzicht in de opbouw, aard en economische betekenis van de productiesectoren in het algemeen.	<ul style="list-style-type: none"> • de sectoren: <ul style="list-style-type: none"> ○ primaire ○ secundaire ○ tertiaire
G2 Caribisch toerisme	G.2.1 De leerling heeft kennis van en toont inzicht in het toerisme als het belangrijkste middel van bestaan en de gevolgen hiervan voor de economie.	<ul style="list-style-type: none"> • aandeel van het toerisme in het nationaal inkomen, de inkomsten van de overheid, het economische leven • directe en indirecte werkgelegenheid • ontwikkelingen in het toerisme • invloed van het toerisme op het dagelijks leven
	G2.2 De leerling kan karakteristieken van het Caribisch toerisme omschrijven, herkennen en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • stayover-toerisme • cruisetoerisme • ecotoerisme • duiktoerisme • incentive toerisme
	G2.3 De leerling kan de markten van het Caribisch toerisme noemen en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • ligging • relatieve afstand • gebiedskenmerken

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	G Internationalisering van de economie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
G3 Internationalisering van de industriële productie	G3.1 De leerling kan de ontwikkeling van de productie in tijd en ruimte beschrijven en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> • invloed van mode en trends op het productieproces en de internationalisering van de productie, onderzoek en ontwikkeling, logistiek en distributie • het ontstaan van een complex ruimtelijk netwerk van uitbesteding en onderaanneming beschrijven, verklaren en beoordelen
	G3.2 De leerling kan gevolgen van internationalisering voor lage loonlanden beschrijven, verklaren en beoordelen.	<ul style="list-style-type: none"> • de vestigingsplaatsen en vestigingsplaatsfactoren voor lagelonenlanden beschrijven en verklaren • de arbeidsomstandigheden en de prijsbepaling, beschrijven, verklaren en beoordelen • gevolgen van de productie voor het milieu in een lagelonenland beschrijven, verklaren en beoordelen • de veranderingen in de productie van grondstoffen beschrijven, verklaren en beoordelen

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	G Internationalisering van de economie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
G3 Internationalisering van de industriële productie (vervolg)	G3.3 De leerling kan het proces van internationalisering in twee lage loonlanden vergelijken.	<ul style="list-style-type: none"> • verschillen en overeenkomsten tussen twee regio's met betrekking tot de vestigingsplaatsen en de vestigingsplaatsfactoren beschrijven • de verschillen en overeenkomsten tussen twee regio's met betrekking tot de effecten van de vestiging bedrijven voor het welvaartsniveau, de werkgelegenheid, arbeidsomstandigheden en het milieu beschrijven en verklaren

<p>G4 Verschillen in de wereld</p>	<p>G4.1 De leerling kan de verschillen benoemen in een rijk land en een arm land.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • economie: <ul style="list-style-type: none"> ○ bruto nationaal product ○ (gemiddeld) inkomen ○ koopkracht ○ beroepsbevolking ○ formele/informele sector • bevolking: <ul style="list-style-type: none"> ○ bevolkings spreiding ○ bevolkingsdichtheid ○ bevolkingsgroei ○ leeftijdsopbouw • cultuur: <ul style="list-style-type: none"> ○ taal ○ identiteit ○ godsdienst • ruimtelijke verschillen • sociale verschillen • dubbelstad grensregio
---	---	--

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	H Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
H Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	H1 De leerling kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van de praktische opdracht.	<ul style="list-style-type: none"> • in de voorbereidingsfase <ul style="list-style-type: none"> ○ onderwerp, doel en publiek van de praktische opdracht bepalen ○ relevante vragen formuleren, die hij/zij met de praktische opdracht wil beantwoorden • in de uitvoeringsfase <ul style="list-style-type: none"> ○ informatie verwerven uit schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van informatie- en communicatietechnologie ○ uit deze informatiebronnen relevante inhoudselementen kiezen en deze passend ordenen en verwoorden ○ strategieën hanteren, die op het bereiken van de benodigde lees-, schrijf- en luister-/kijkdoelen zijn afgestemd • in de afsluitingsfase <ul style="list-style-type: none"> ○ de bewerkte informatie presenteren op een doel-en publiekgerichte wijze

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	H Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
H Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie (vervolg)	H1 De leerling kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van de praktische opdracht (vervolg).	<ul style="list-style-type: none"> • in de evaluatiefase <ul style="list-style-type: none"> ○ reflecteren op het proces van het werken aan de praktische opdracht en het uiteindelijke product ○ het belang aangeven van de gemaakte praktische opdracht voor vervolgstudie, toekomstige beroepspraktijk of algemene vorming

Vak:	Aardrijkskunde	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	I Vaardigheden in samenhang	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
I Vaardigheden in samenhang	II De leerling kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.	<ul style="list-style-type: none"> • toepassen bij andere vakken • toepassen vervolgstudie (EPI, Colegio)